

Javier Marías

De meest waarachtige liefde voor de kunst
Vertaald door Maarten Steenmeijer

Javier Marías Franco (1951-2022) was een Spaanse schrijver, vertaler en columnist. Hij brak internationaal door met zijn roman Corazón tan blanco (Een hart zo blank, 1992). Hij won ontelbare literaire prijzen en zijn naam viel regelmatig als kanshebber op de Nobelprijs voor Literatuur. Zijn werk is in veertig talen vertaald en de Duitse criticus Marcel Reich-Ranicki noemde hem een van de belangrijkste schrijvers van zijn tijd. Zijn roman Los enamoramientos (De verliefden) uit 2011 was in Nederland een bestseller. Hij schreef een wekelijkse column in de krant El País en dit was de laatste. Hij verscheen op de dag van zijn overlijden (11 september 2022) en heeft als onderwerp het belang van vertalen en de onterechte onderwaardering voor vertalers.

Maarten Steenmeijer (1954) is emeritus hoogleraar Spaanse Taal en Cultuur aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Daarnaast is hij literair vertaler (zo vertaalde hij samen met Barber van de Pol alle gedichten van Jorge Luis Borges) en criticus voor de Volkskrant. Ook publiceerde hij eigen werk, waaronder Spanje is anders (1992), Mythenbouwers van de Nieuwe Wereld (1996), Acht dagen in de week. Brieven aan pophelden, 2000), Rock die niet roest (over de rockband Golden Earring, 2004), Moderne Spaanse en Spaans-Amerikaanse literatuur (2009) en Schrijven als een ander – over het vertalen van literatuur (2015) (alle bij Wereldbibliotheek). In 2022 verscheen bij uitgeverij Kievenaar zijn vertaling van De dood en het meisje van Juan Carlos Onetti. Deze column verscheen in zijn vertaling eerder in de Volkskrant.

De meest waarachtige liefde voor de kunst

Als er iets is wat ik mis dan is dat vertalen. Het is alweer decennia geleden dat ik daarmee ben gestopt, marginale uitzonderingen daargelaten (een gedicht, een verhaal, de citaten van Engelse en Franse schrijvers in mijn romans), en niets zou me verhinderen de draad weer op te pakken, behalve dan mijn eigen boeken en de nog altijd slechte honorering van dit essentiële werk waarvan het belang nauwelijks kan worden overschat, niet alleen voor de literatuur maar ook voor het nieuws dat zich aandient, de onzorgvuldige ondertiteling van films en series, de knullige nasynchronisatie van vandaag de dag, de vooruitgang op medisch gebied, het wetenschappelijk onderzoek, de gesprekken tussen machthebbers...

Maar waar ik naar verlang is het literair vertalen, dat mij destijds bijna helemaal in beslag nam. Ik heb altijd beweerd dat vertalen zó veel op schrijven lijkt dat het doodvermoeiend is om de twee te combineren. Het 'enige' verschil is dat er een oorspronkelijke tekst is waaraan je trouw moet zijn (maar niet slaafs). Aan dat origineel kleven nadelen en voordelen. Een nadeel is dat je nooit heel erg (maar wel behoorlijk) vrij bent, want je moet zo goed mogelijk in je eigen taal weergeven wat Conrad of James, Proust of Flaubert, Bernhard of Rilke in hun taal hebben geschreven. Dat wil zeggen: je mag niet zelf iets verzinnen. In een roman wel, van de eerste tot en met de laatste regel, en dan kan het gebeuren dat je niet weet hoe je verder moet en zou je het liefst een brontekst tot je beschikking hebben die je de weg wijst en altijd dicteert wat je moet schrijven. Net als de partituur in de muziek is de oorspronkelijke tekst stevast aanwezig, ook al hebben zowel vertalers als pianisten een ruime marge in hun keuzes. De dictie, de voorkeur voor een bepaald woord of de afkeer ervan, het tempo, het ritme, de pauzes, dat is allemaal hun verantwoordelijkheid. En ze kunnen een meesterwerk naar de Filistijnen helpen, dat ook.

Vaak moet ik met koud zweet én enorm plezier terugdenken aan de maanden of jaren waarin ik de drie moeilijkste teksten van mijn leven vertaalde: *The Mirror of the Sea*, geschreven in het fantastische maar vreemde Engels van een Pool; *Tristram Shandy*, een monumentaal werk uit de 18de eeuw dat niet minder labyrintisch is dan de sleetse *Ulysses* van Joyce; *Religio Medici* en *Hydriotaphia* van Sir Thomas Browne, een Engelse geleerde uit de 17de eeuw met even majestueus als subliem als precies proza dat onvoorwaardelijk werd bewonderd door Borges en Bioy Casares. Ik moest me gewonnen geven: ik voelde me niet bij machte om door te gaan. Na een paar maanden bedacht ik dat het jammer was als Spaanstalige lezers geen kennis konden nemen van Brownes werk en vol goede zin begon ik weer en maakte het af. Waarom vond ik het zo belangrijk dat die lezers – en dat zouden er nooit veel zijn – er kennis van konden nemen? Ik weet dat zelf niet eens. Ik vond simpelweg dat dit grote wonder het verdiende om in mijn taal te bestaan, ook al zouden maar een handjevol nieuwsgierigen daarvan genieten en profiteren.

Sommige vertalers leven niet van het vertalen; de arme zielen die dat wel doen krijgen slechte, matige en goede teksten voor hun kiezen die ze allemaal in vliegende vaart moeten vertalen. De anderen worden gedreven door een onbaatzuchtig, van nut

verstoken plichtsbefef jegens hun landgenoten. Neem de eerste vertaling van *Don Quijote*, van de hand van Thomas Shelton uit Dublin en verschenen in 1612, slechts zeven jaar na de Spaanse uitgave. Wat moet die man hebben bewogen om zich te wagen aan een dikke en allesbehalve makkelijke roman van een volslagen onbekende Spaanse schrijver? Ik weet het niet, maar het zou kunnen dat de genereuze Shelton de Ieren en ook de Engelsen het plezier niet wilde onthouden dat hij ongetwijfeld beleefde toen hij het boek in het Spaans las.

Als de uitdrukking 'uit liefde voor de kunst' ooit op zijn plaats was, dan is dat wel voor het werk van dit soort vertalers. Een schrijver koestert immers de hoop, hoe ijdel wellicht ook, om veel te verkopen en succes te hebben. De vertaler kan daarnaar fluiten; zo zijn er zelfs nu nog behoorlijk veel uitgeverijen die het bestaan om de naam van de vertaler niet op het omslag te zetten, alsof Ali Smith en Zadie Smith geen hulp nodig hebben. En nu we het toch over de beloning hebben: die is om te huilen. Hoe bestaat het dat een vertaling van Dickens net zo betaald wordt als de vertaling van de zoveelste Amerikaanse prutser? En toch gebeurt dat. Er zijn uitgevers die goudgeld hebben verdiend aan het werk van een vertaler die ze hebben afgepoeierd met een krenterig bedrag per pagina en dat was het dan, terwijl er honderdduizenden exemplaren werden verkocht van een vertaling.

Zeker: ook een dochter kan haar moeder uit liefde verzorgen. Maar dat betekent niet dat er geen beloning tegenover haar ontzagwekkende toewijding staat, al was het maar om te voorkomen dat ze van de honger zou sterven omdat ze afziet van een baan om in haar onderhoud te voorzien. In dit opzicht verlang ik niet terug naar mijn vertalersjaren. Met mijn romans is het me veel beter vergaan. Ik heb immens veel geluk gehad en dat heeft weinig te maken met verdienste of talent. En toch, en toch... Ik weet nog met hoeveel voldoening en ontroering ik in mijn eigen taal teksten 'herschreef' die ik zelf nooit had kunnen baren. Elke pagina lezen, corrigeren en herlezen en daarbij denken (al dan niet terecht, je kunt je eigen werk nooit goed beoordelen): ja, ja, zo zou Conrad, Sterne of Browne zich in het Spaans hebben uitgedrukt.